

ВПЛИВ КОРУПЦІЇ НА РОЗВИТОК КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

В статті досліджується проблема корупції в бізнесі, аналізується її рівень та визначається місце України в світовому рейтингу за показником корумпованості. Систематизовано основні причини, які суттєво обмежують потенційні масштаби, реальний прояв в українській практиці соціально активної поведінки ведення бізнесу, сприйняття інституту КСВ.

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність, корупція, рівень корумпованості, індекс сприйняття корупції, конкурентоспроможність.

O.V. POPLAVSKA

Khmelnitsky National University,

IMPACT OF CORRUPTION ON DEVELOPMENT OF THE CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY IN UKRAINE

Abstract. In the article the problem of corruption in business investigates, the level and the place of Ukraine in the world ranking in terms of corruption examines. The main reasons that significantly limit the potential scope, the actual manifestation in Ukrainian practice of socially active conduct of business, perception Institute of CSR systematized. Corruption is the greatest obstacle to the economic growth, development of socially responsible business. Thus, the more widespread corruption, the more corrupt tax society pays, including business. Anti-corruption measures are extremely important against the background of a considerable enhancement of international cooperation, especially after the signing of the agreement between Ukraine and the European Union, and priority for those Ukrainian enterprises with foreign business partners and foreign investors.

Key words: corporate social responsibility, corruption, level of corruption, corruption perception index, competitiveness.

Постановка проблеми. В Україні проблеми впровадження та розвитку корпоративної соціальної відповідальності стають все більш актуальними з огляду на відсутність соціальної згоди щодо проведення ринкових трансформацій і високого рівня трансакційних витрат взаємодії економічних суб'єктів, що, в свою чергу, зумовлює зростання протиріч у параметрах сталого розвитку економіки та країни в цілому.

Соціальна відповідальність ґрунтується на комплексній і динамічній системі цінностей, властивих громадянам, соціальним групам, суспільству загалом, інститутам та органам державної влади й місцевого самоврядування. На жаль, така відповідальність в Україні має низку прогалин та проблем, однією з яких є надзвичайно високий рівень корупції, який не лише допомагає уникати відповідальності за незаконні дії, але й у багатьох випадках провокує їх.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування та розвитку корпоративної соціальної відповідальності знайшли своє відображення в працях О. Грішної, А. Колота, І. Савченко, Н. Шмиголь та ін. Популяризація даної проблематики призвела до того, що все більше підприємств в Україні використовують принципи ведення соціально відповідального бізнесу. Але існує ряд проблем, які потребують подальшого аналізу та вивчення, одна з них – це рівень корупції та її вплив на впровадження та розвиток соціальної відповідальності бізнесу. Серед найбільш вагомих робіт із питань теорії та практики функціонування корупційних відносин у суспільстві можна назвати праці відомих зарубіжних та вітчизняних вчених: Д. Нея, А. Рогоу, А. Хенденхаймера, Д. Клаверена, Д. делла Порта та І. Мені, О. Гурова, М. Камлика, В. Мандибури, М. Мельника, Є. Невмержицького, О. Турчинова та інших. Питання визначення шляхів та методів боротьби з корупцією в бізнесі розглядали в свої дослідженнях А. Данилюк, А. Зінченко, Д. Каба, Д. Ляпін., В. Номоконов, М. Саприкіна та ін.

Метою дослідження є аналіз рівня корупції в українському бізнес-середовищі, порівняння її з світовими показниками та визначення впливу корумпованості на розвиток корпоративної соціальної відповідальності.

Виклад основного матеріалу. Щороку в Україні мільярди гривень, які необхідні для розвитку освіти, медичної сфери та загалом соціального забезпечення, втрачаються через хабарництво та здирництво. Корупція руйнує ринки та перешкоджає соціальному й економічному розвитку в усіх країнах і Україна – не виняток. Проте корупція не є природним явищем, а відповідно не може бути невідворотною, це результат перш за все людських рішень, зазвичай людської жадібності, і для сталого розвитку її потрібно викоринювати. Корупція — це складне соціально-економічне, політичне явище, яке характерне для будь-якої держави, і виникає в процесі реалізації тіньових економічних інтересів між посадовими особами та іншими суб'єктами господарювання з метою максимального задоволення державних, групових або особистих привілеїв через комерціалізацію людських благ і цінностей, залучаючи при цьому політичний вплив та посадові функціональні обов'язки. Незаперечною є відповідальність урядів у подоланні корупції, проте й бізнесу належить значна роль – недопущення корупції в тендерних процедурах, дотримання національного та міжнародного законодавства та правових норм, зазначених у Конвенції ООН проти корупції.

Згідно з дослідженням аудиторської компанії «Ernst&Young», топ-менеджмент підприємств у всьому світі менше, ніж підлеглі, схильні відвідувати тренінги з питань боротьби з хабарництвом та корупцією (38%) або брати участь в оцінці ризиків в рамках боротьби з хабарництвом та корупцією (30%) [1]. Це тривожний сигнал, враховуючи, що керівники підприємств регулярно стикаються з обставинами, що

є незаконними. 21% топ-менеджерів заявили, що колись мали пропозицію дати хабар – порівняно з 10% всіх опитаних управлінців. Негативним є той факт, що 11% керівників вищої ланки, які диктують модель поведінки, вважають, що спотворення фінансових показників можна виправдати, якщо це допомагає бізнесу вижити в умовах економічного спаду.

На жаль, Україна не є винятком зазначених результатів. Компанії України все частіше стикаються з корупційними проявами, особливо у відносинах між бізнесом і державними органами, незалежно від розміру компанії. Рівень корупції становить 4–10% обороту компанії, а частина компаній втрачала бізнес через корупційні дії конкурентів [2, с.6].

Проведені дослідження із питань протидії корупції, в яких розглядається роль урядових та неурядових організацій, роль бізнесу, зокрема малого та середнього, дають можливість стверджувати, що великий бізнес є рушієм корупції, оскільки малий і середній дає хабарі, щоб вижити, а великий – щоб отримати надприбутки. Доказ цього твердження представила міжнародна правозахисна громадська організація «Transparency International» (ТІ), яка починаючи з 1993 року, щорічно здійснює оцінювання рівня корумпованості 180 країн і регіонів світу за індексом сприйняття корупції (ІСК). Індекс розраховується за результатами опитування громадян, іноземців, підприємців і аналітиків, які проживають в досліджуваній державі. Рівень корупції оцінюється за шкалою від 0 до 100 балів, у якій 0 означає тотальну корумпованість держави, а 100 — фактичну відсутність корупції. Мета проведення оцінки та складання рейтингу – домогтися більшої прозорості та підзвітності влади. Отже, як свідчать результати дослідження ТІ, Україна щороку посідає останні місця в рейтингу (рис. 1).

Місце України у світовому рейтингу за показником корумпованості

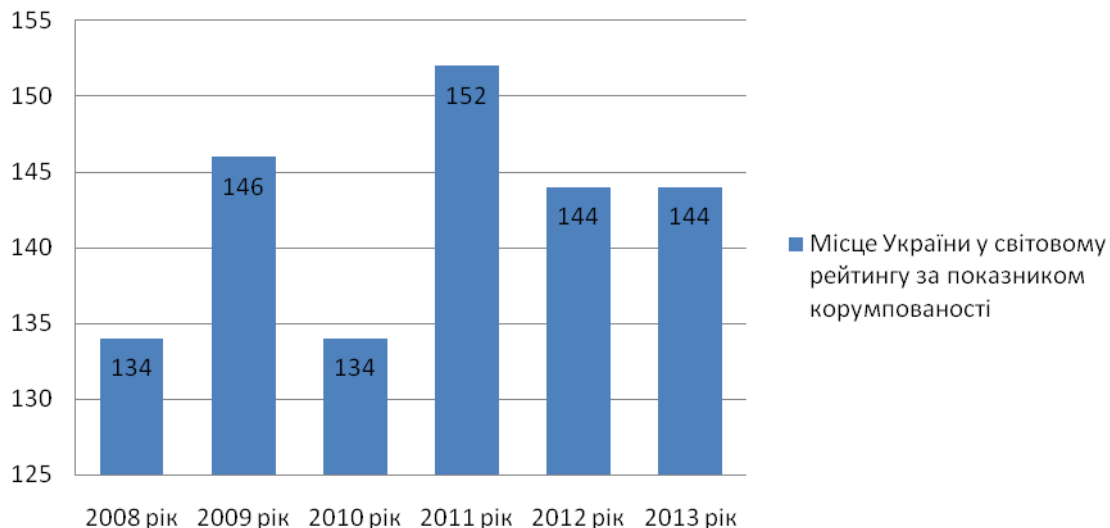

Рис.1. Місце України у світовому рейтингу «Transparency International» за показником корумпованості (складено автором на основі даних ТІ)

У 2010 р. за показником корумпованості серед 178 країн Україна посіла 134 місце поруч з Того і Зімбабве, у 2011 р. серед 183 країн Україна зайняла 152 місце (23 бала зі 100 можливих). Для порівняння, у той час, коли в 2009 році Україна займала 146 місце, у 2008 році – 134 позиція, Грузія, яка провела серйозні антикорупційні реформи, знаходилася на 66 місці. У 2012 році серед 176 країн світу Україна посіла 144 місце [3], яке не свідчить про покращення в боротьбі з корупцією, а лише є результатом зменшення кількості країн, охоплених дослідженням. Згідно з дослідженням Індексу сприйняття корупції – 2013 (Corruption Perceptions Index, CPI), рейтинг України за рівнем корумпованості залишився практично незмінним - 25 балів з 100 можливих. Таким чином, країна посіла 144 місце серед 177 держав, охоплених дослідженням, тобто залишилась у групі «підвищеного ризику» разом з Камеруном, Іраном, Нігерією, Центральною Африканською Республікою та Папуа Новою Гвінеєю. Більше двох третин з 177 держав, охоплених Індексом в 2013 р., набрали менше 50 балів на шкалі від 0 (найвищий рівень сприйняття корупції) до 100 (найнижчий рівень сприйняття корупції). За даними Індексу сприйняття корупції 2013 перше місце у світі розділили Данія і Нова Зеландія, кожна з цих держав отримало по 91 балу зі 100 можливих. Афганістан, Північна Корея та Сомалі в поточному році продемонстрували найгірші результати, набравши, кожна, по 8 балів [4].

Відстежуючи протягом останніх 20 років рівень корупції в Україні, організація Transparency International багато раз висловлювала стурбованість критичною ситуацією в державі [5]. Основними проблемами ділових кіл України у звіті називаються монополізація бізнесу, неможливість довгострокового планування бізнесу, а також його окупація державними корупціонерами, корумпований протекціонізм і злиття політичних та бізнес-інтересів. Такий стан справ не сприяє входженню України в європейські транснаціональні структури, практично робить неможливим закріплення українських компаній на європейському ринку, гальмує виробничу кооперацію і т.д.

Згідно з дослідженнями аудиторської компанії «Ernst&Young», в 2013 році 18% респондентів, опитаних в Україні, заявили про те, що їхнє підприємство ставало жертвою шахрайських дій за останні два роки, при загальносвітовому показнику в 12% [1]. До того ж, кількість людей, хто в Україні стикався з вимогою дати хабара для вирішення питань бізнесу, у відсотковому співвідношенні значно перевищує світовий показник (12% проти 7%). Причиною цього є те, що задіяні не всі механізми з боротьби з шахрайством і корупцією – наприклад, тільки 20% українських респондентів відвідали відповідні тренінги, при світовому показникові 47%. Така тенденція спостерігається по причині того, що більшість респондентів сприймає корупцію як одну з характеристик ділового середовища. Так, на запитання: «Чи вважаєте ви, що хабарництво та корупція широко поширені у вашій країні?», 60% українських респондентів відповіли ствердно (у розвинених країнах цей показник відповідає 19%).

Такі ж невтішні показники представив рейтинг швейцарської компанії «IMD», який включає 59 країн, з якій Україна у 2010 році посіла останню позицію.

В 2013 році Україна демонструвала неоднозначну динаміку у світових економічних рейтингах. Згідно глобального огляду конкурентоспроможності, що складається Всесвітнім економічним форумом, Україна за рік впала на 11 пунктів, до 84-го місця серед 148 держав світу. Однак у рейтингу легкості ведення бізнесу Doing Business, що розраховується Світовим банком і IFC, Україна була названа лідером за обсягом проведених реформ – рейтинг країни піднявся на 25 пунктів, до 112-го місця [6]. У Світовому банку неодноразово пояснювали, що їх дослідження базується на аналізі законодавчих змін і не враховує реальну практику імплементації та застосування норм ведення бізнесу.

Слід зазначити, що дуже складно проводити порівняльний аналіз рівня корупції держав на основі фактичних матеріалів (кількість кримінальних впроваджень/справ або судових вироків) – такі дані не відображають реального рівня корупції, вони скоріше є показниками роботи правоохоронних органів, судів або ЗМІ щодо виявлення корупції. Єдиним методом збирання порівняльних даних є використання досвіду та думки тих людей, які безпосередньо мають справу з реальною корупцією [7]. Так, значне поширення корупції і хабарництва в Україні визнали 91% підприємців країни, що були опитані аудиторською компанією «Ernst & Young» [8]. Дана компанія представила дослідження корпоративного шахрайства і корупції в 25 країнах Європи, опитавши 2300 респондентів (від рядових співробітників до топ-менеджерів), серед яких 100 представників великих українських підприємств та компаній. У даному рейтингу Україна посіла 24 місце.

Щорічний рейтинг конкурентоспроможності Інституту розвитку менеджменту швейцарської бізнес-школи (IMD) підтвердив зазначену тенденцію - Україна у 2013 році зберегла в ньому 57-у позицію серед 59 досліджуваних країн, випередивши лише Хорватію і Венесуелу.

Підписана угода про асоціацію між Україною та Європейським союзом у 2014 році може покращити ситуацію держави у світових рейтингах, але це відбудеться лише завдяки реформам та сприянню держави, а також антикорупційній діяльності кожного члена суспільства.

Соціальна відповідальність є однією з базових механізмів реалізації сучасних демократичних цінностей на чотирьох рівнях. На першому рівні соціальна відповідальність стосується проблем вищого політичного порядку, тобто війни та миру, екологічної безпеки, техногенних та природних загроз, шляхів розвитку держави загалом. Другий рівень – це соціальна відповідальність посадових осіб, яка є пов'язаною з визначенням оптимального шляху розвитку країни, запобіганням громадянського протистояння, забезпеченням розвитку нації та соціального порозуміння. На третьому та четвертому рівнях соціальна відповідальність відображає ступінь громадянської зрілості, здатності людини самостійно обирати національні, професійні та особистісні пріоритети та цінності, готовність відстоювати національні інтереси та національну політику своєї держави [9, с. 55–63].

Світова фінансова криза, політична криза 2014 року похитнула незміцнілу українську практику корпоративної соціальної відповідальності. В таких умовах багатьом, навіть найбільшим вітчизняним підприємствам, важко залишатися на позиціях соціально відповідального бізнесу.

Та все ж спостерігаються позитивні зрушення у сфері української корпоративної соціальної відповідальності: все частіше використання міжнародних стандартів, системний підхід до соціальних інвестицій та їх обсяги, зростаючі сукупні зусилля бізнесу у розвитку людського капіталу, збереженні екології та інші. Але все ж є ряд причин, які гальмують розвиток соціальної відповідальності. На нашу думку, серед причин неефективності та непопулярності ведення практики КСВ на більшості українських підприємствах загалом та безпосередньо машинобудівних є моральні, духовні, економічні, ментальні, інституціональні, соціокультурні та ряд інших чинників. Їх узагальнення дає змогу виділити групи причин, які суттєво обмежують потенційні масштаби, реальний прояв в українській практиці соціально активної поведінки ведення бізнесу, сприйняття інституту КСВ, серед яких:

- несприятливе економічне середовище, незадовільний бізнес-клімат;
- неадекватна роль держави як соціального інституту та соціального партнера;
- недостатня боротьба державних органів та суспільства з корумпованістю, яка стає великою перепорою для розвитку КСВ;
- спотворене уявлення щодо сучасної місії бізнесу, взаємозв'язку та взаємообумовленості економічної та соціальної складових стійкого розвитку підприємництва;
- відсутність належних інституціональних передумов для соціально активної діяльності;
- нерозуміння достеменної ролі соціальних ресурсів у забезпеченні стійкого розвитку;
- прояви деградації етичних цінностей топ-менеджменту підприємств, відсутність належних моральних передумов активної соціально відповідальної діяльності;

- відсутність аргументованих стимулів для ведення КСВ-практик.

Отже, як показали дослідження, байдужість у питаннях дотримання законодавства на підприємствах виникає тоді, коли вони можуть собі це дозволити. Кожне п'яте підприємство не має політики щодо боротьби з хабарництвом та корупцією; спостерігається небажання відвідувати тренінги по боротьбі з хабарництвом та корупцією; підприємства в Україні все частіше стикаються з корупційними проявами, особливо у відносинах між бізнесом і державними органами, незалежно від їх розміру. У динамічному регуляторному середовищі, де міжнародне співробітництво стає все більш поширеним, такі показники не мають місця і топ-менеджмент підприємств повинен це розуміти. Антикорупційні заходи стають вкрай важливим на тлі значного поглиблення міжнародного співробітництва, особливо після підписання договору між Україною та Європейським Союзом, та пріоритетними для тих українських підприємств, які мають іноземних бізнес-партнерів, або іноземних інвесторів.

Боротьба з корупцією, відповідно до світової практики, концентрується у сфері державного управління та сфері бізнесу. Підприємства, які обирають політику дотримання українського та міжнародного антикорупційного законодавства, покращують імідж компанії серед інвесторів та акціонерів, а це, в свою чергу, допомагає залучити капітал на кращих умовах, а саме підприємство стає більш привабливим для міжнародних бізнес-партнерів. Одним із основних напрямів у сфері запобігання корупції в державному управлінні є виявлення корупційних ризиків в діяльності державних службовців.

Дослідження місця України в світовій системі координат на основі міжнародних рейтингів дає можливість зробити головний висновок – необхідні радикальні реформи національної економіки та послідовна, виважена державна політика, результативність якої забезпечить зростання міжнародного статусу та рейтингів України. Держава повинна взяти на себе відповідальність за реалізацію свого роду виховної функції, спрямованої на укорінення етичних норм в українському підприємстві та серед державних чиновників. Ця проблема повинна вирішуватися разом з інститутами громадянського суспільства – профспілками трудящих, організаціями підприємств, творчими асоціаціями, засобами масової інформації.

Література

1. Зростання корупції в світі змушує бізнес боротися, щоб вижити [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://csr-ukraine.org/>
2. Боротьба з корупцією. Роль бізнесу в Україні : аналітична довідка. – К. : ТОВ «Фарбований лист», 2011. – 51 с.
3. Transparency International: корупційність України «ганебна для нації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrainian.voanews.com/content/article/1559694.html>
4. Індекс корупції 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ti-ukraine.org/content/4036.html>
5. Україна посіла 134 серед 178 країн за рівнем корупції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/news/2010/10/26/253756/>
6. Україна демонструє найгірші показники боротьби з хабарництвом серед країн Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uspp.ua/ukraina-demonstru-naygirshi-pokazniki-borotbi-z-khabarnictvom-sered-krain-vropi.html>
7. Номоконов В. А. Коррупция в мире и международная стратегия борьбы с ней : моногр. / Номоконов В. А. – Владивосток : ДВГУ, 2004. – 200 с.
8. Україна визнали однією з найбільш корумпованих країн Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tsn.ua/ukrayina/ukrayinu-viznali-odniyeyu-z-naybilsh-korumpovanih-krayin-yevropi.html>
9. Савченко І. Г. Соціальна відповідальність в контексті розбудови соціальної держави в Україні / І. Г. Савченко // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. – Х. : Вид-во ХарРІНАДУ «Мастер», 2005. – № 2(24). Ч. 1. – С. 55–63.

References

1. EY Growth of corruption in the world makes the business struggle to survive [Electronic resource] - Access: <http://csr-ukraine.org/>
2. Analytical Reference «Fighting corruption. The Role of Business in Ukraine»- K.: Ltd. «Dark letter» 2011 – 51p.
3. Transparency International: corruption in Ukraine "shameful for the nation" [Electronic resource] - Access: <http://ukrainian.voanews.com/content/article/1559694.html>
4. Corruption Index 2013 [Electronic resource] - Access: <http://ti-ukraine.org/content/4036.html>
5. The economic truth. Ukraine on the 134 place of 178 countries in terms of corruption [Electronic resource] - Access: <http://www.epravda.com.ua/news/2010/10/26/253756/>
6. Ukraine shows the worst performance against bribery among European countries [Electronic resource] - Access: <http://uspp.ua/ukraina-demonstru-naygirshi-pokazniki-borotbi-z-khabarnictvom-sered-krain-vropi.html>
7. Nomokonov V.A. Corruption in the world and the international strategy for combating it: monograph. / Nomokonov V.A. - Vladivostok: Far Eastern State University, 2004. - 200 p.
8. Ukraine was named one of the most corrupt countries in Europe [Electronic resource] - Access: <http://tsn.ua/ukrayina/ukrayinu-viznali-odniyeyu-z-naybilsh-korumpovanih-krayin-yevropi.html>
9. Savchenko I.G. Social responsibility in the context of building social state in Ukraine // Actual problems of government: Coll. sciences. Avenue. - H. : Publ. HarRINADU «Master», 2005. - № 2 (24): In 2 part. - Part 1 - P. 55 - 63.

Рецензія/Peer review : 9.9.2014 р. Надрукована/Printed : 23.09.2014 р.
Рецензована редакційною колегією